

A színésznő és a magánélet

Perczel Zita idős korában is magas és karcsú volt. Megjelenése - egyszerű ruháiban is - elegáns, arca - kevés sminkkel is - szép és intelligens. Ha fekete ruhájában, ősz haját kontyba csavarva belépett a Római Magyar Akadémia hangversenytermébe, minden szem feléje fordult. Aki ismerte, örömmel üdvözölte. Aki nem, az is érezte, hogy belépett VALAKI. Valaki, aki jelentős személyiség, és aki a magyar kultúrának is reprezentatív alakja. Ha Perczel Zita Rómában volt (nem Budapesten játszott vagy forgatott éppen), nem lehetett elképzelni olyan vernissage-t, koncertet, könyvbemutatót, ünnepséget az Akadémián, amelyen ő ne vett volna részt. Trastevere-i lakásából busszal vagy gyalog átjött a Via Giuliára, benézett a könyvtárba, belelapozott a legújabb újságokba, folyóiratokba, majd felment a rendezvényre és mindenkihez volt néhány kedves gesztusa és személyre szabott szava.

Jól tájékozódott a magyar kulturális életben és a politikában, és kitűnő érzéke volt az emberi kapcsolatok finomságai iránt. Remekül átlátta érdekektől és érzelmektől vezérelt szövevényüket. Szép, differenciált stílusban, hibátlanul beszélt magyarul (színpadi dikciója is tökéletes volt idős korában is). Pedig csak az Akadémia rendezvényein és a követség fogadásain volt alkalma magyarul beszélni, valamint akkor, ha otthonában vendégül látta az ezeken a rendezvényeken megismert költőket, festőket, újságírókat, fiatal ösztöndíjasokat vagy régebbi, újra Rómába látogató barátait. Mindenkinek segített, legalább egy gesztussal, egy eligazító szóval, egy tanáccsal. Azaz gyakran volt alkalma magyarul beszélni, mert sok magyarral érintkezett, gyakran hívott meg ismerősöket. Mégis meglepő volt ez a hibátlan, választékos magyarság. Perczel Zita húsz éves korában költözött el Magyarországról, és családjában, szűkebb környezetében nem volt senki, akivel magyarul beszélhetett volna.

Én ilyennek ismertem meg Perczel Zitát a kilencvenes évek elején, Rómában. Vajon mindig ilyen okos, intelligens, érzékeny, nyitott ember volt? A könyv, amelyet az olvasó a kezében tart, megmutatja, hogy hőse csak lassan, hosszú folyamat eredményeképpen lett ilyené. Az önéletrajzi írás legfőbb varázsa szerintem éppen az, hogy - fejlődésregény.

A körülmények rákényszerítették Perczel Zitát, hogy megtanuljon franciául, angolul, olaszul. Otthon, leányaival felváltva beszélt mind a három nyelven, fiával angolul, unokáival olaszul, a színpadon franciául. A francia kultúrában volt a legotthonosabb, franciául olvasott, és legtöbbször a francia televíziót nézte Rómában is. De ez csak az egyik, nem is a leglényegesebb része az életének, amelyet az életrajzi tények többé-kevésbé meg is magyaráznak (persze azt nem, hogyan sikerült megőriznie hányatott élete során magas szintű magyar tudását).

A szerző leírja (1981-82-ben írott) könyvében életének nagyobb eseményeit 1951-ig. Hogyan került a Színiakadémiára, a színpadra, a filmgyártásba, majd Párizsba, onnan Hollywoodba, s a légszomjas amerikai évek után végre újra vissza Európába. Elmeséli szerencsés pályájának és kevésbé szerencsés magánéletének (három házasság, három válás, három gyermek) fordulópontjait.

De az élettényeknél több, lényegesebb is feltárul az olvasó előtt. A fejlődésregény azt is megmutatja, hogyan lett a dzsentrális családban nevelkedő úrilányból, egy hazug erkölcsi normák által irányított, a hozzátartozó férfi által befolyásolt, nem autonóm emberből az az autonóm ember, az a világra nyitott személyiség, az az érzékeny, intelligens nő, akit én idős korában, Rómában megismertem. A szerző nem ábrázolja teljes egészében ezt az utat, ezt a

személyiségfejlődést, inkább csak felvillantja az út elejét, az első konfliktusokat. Az 1951 utáni élettapasztalatok és olvasmányok is hozzájárultak ehhez a nagyívű fejlődéshez.

Párizsban, a harmincas években

Másrészt a szerző nem igazi író, "csak" a saját életének néhány epizódjára visszaemlékező önéletrajzíró. De éppen ez adja írásának a szubjektív hitelét, azt a varázst, amiért sokan szeretünk önéletrajzi írásokat olvasni. Nemcsak az elbeszélte eseményekre vagyunk kíváncsiak, hanem arra is, hogyan emlékezik vissza a szerző ifjúkorára immár idősebben, tapasztaltabban. Ez annál érdekesebb, minél nagyobb ívű a fejlődés, minél nagyobb a távolság a kezdő- és a végpont között. Akár társadalmilag (ha valaki nagyon mélyről jön, és nagyon magasra jut, mint például Sophia Loren), akár "csak" a személyiség érettségében, mint ebben az esetben. Perczel Zita könyvét egy másik ellentmondás feszíti. Élete "kész regény": olyan kalandos, hogy a legfantáziadúsabb lektűríró sem tudná túlszárnyalni, de az ő számára mindez megélt valóság, ezért hitelesen, szuggesztíven, de egyszerű, természetes hangon meséli el a történeteket. Perczel Zita írása olvasmányosságánál és az elbeszélte életanyag érdekességénél fogva felveszi a versenyt a legnépszerűbb színésznők memoárjaival: Ingrid Bergmanéval, Marlene Dietrichével, Sophia Lorenével, Asta Nielsenével, Liv Ullmannéval.

A memoárok olvasója a magánéleti és karrierbeli fordulatokon kívül kíváncsi arra a világra is, amelyet a szerző felidéz. Perczel Zita esetében ez a harmincas évek magyar színházi élete, írása így a magyar színházi és filmélet egyik dokumentuma. Hiszen együtt járt Színiakadémiára Básti Lajossal, Gellért Endrével, Gobbi Hildával, Szörényi Évával, Fónay Mártával, Móricz Lilivel. A Nemzeti Színházban együtt játszott többek között Bajor Gizivel, Ódry Árpáddal, Timár Józseffel, Uray Tivadarral, Ungvári Lászlóval, Rózsahegyi Kálmánnal, Várkonyi Zoltánnal, a Vígszínházban Dayka Margittal, Lázár Máriával, Makay Margittal, Fedák Sárival, Pártos Erzsivel, Tökés Annával, Darvas Lilivel, Ajtay Andorral. Filmen együtt szerepelt Gózon Gyulával, Csontos Gyulával, Törzs Jenővel, Somlay Artúrral, Ráday Imrével, Pethes Sándorral, Tolnay Klárral. Majdnem minden filmjében (a két legnépszerűbben, a Meseautóban és a Lovagias ügyben is) nagy szerepe volt Kabos Gyulának. A háború előtti utolsóban (Marika) Jávor Pál volt a partnere.

A szerző a saját szemszögéből látatja a pályatársakat. Megtudjuk, milyen volt Gellért Endre évfolyamtársaként, Timár József udvarlóként, Bajor Gizi színpadi partnerként, másrészt Ódry Árpád és Jób Dániel színpadi rendezőként, Gaál Béla és Székely István filmrendezőként. Gaál Bélára később is szeretettel emlékezett vissza. Egy rádió-interjúban így fogalmazott: "Gaál Bélát valamelyik koncentrációs táborban, talán Dachauban ölték meg. Márpedig aki Dachauban pusztult el, amellet ki kell állni." Hasonlóképpen gondolkodott a többi, a háború alatt üldözött pályatársáról is.

A memoáriró Perczel Zita erényei közé tartozik a magyar színház- és filmtörténet egy részének felidézésén túl a kor- és erkölcsrajz is. Megelevenednek szemünk előtt a korabeli dzsentri, "úri" világ és a bohém művészvilág jellegzetes figurái, gesztusai, magatartásai. Nagyon jól sikerült egy még kevésbé ismert világnak, a Párizsban, majd Hollywoodban élő orosz emigráció* világának a felidézése is. A főszereplők itt "fehér" és "rózsaszín" oroszok - a művész nő második, majd harmadik férje és családtagjaik. A férfiak filmproducerek és forgatókönyvírók Hollywoodban, de életüknek ehhez a részéhez lehet legkevesebb köze az (egyébként) filmszínész nő-feleségnek. Hollywoodban Zita kizárólag háztartásbeli és anya lehet (Amerikában születtek a gyermekei). Perczel Zita Hollywoodban, a film fővárosában él a legnagyobb szellemi és érzelmi elszigeteltségben. (1940-től 1951-ig élt ott.) Visszavágyott

Európába és a színpadra. Annak idején, a háború előtt, 1937 decemberében Magyarországról megérkezve azonnal sikert aratott Párizsban. Michel Durand darabjában, a Barbarában debütált, s mindjárt ötszázas széria lett belőle. Sikeres színésznő volt évekig, turnézott is (Észak-Afrikában, Amerikában). Természetes tehát, hogy Párizsba ment vissza, amint tehetette.

A kézirat lezárul ott, hogy szerzője visszatér Párizsba 1951-ben. Többen, többször megkérdeztük tőle, miért nem folytatja élettörténetének a megírását. Többféle választ adott erre a kérdésre. Talán az a leghelytállóbb, hogy élete legfőbb eseményének az Európába való visszatérést érezte. A többit, ami azután következett, bele tudta foglalni néhány, a kéziratba beleszótt kitekintésbe, pár kisebb írásba, később naplójegyzetbe.

1951-ben tehát Perczel Zita visszatért Párizsba. Újra színpadra lépett, s újra annyi csokrot kapott, hogy ki kellett nyitni egy külön öltözőt a virágoknak. Párizs nem felejtette el Perczel Zitát, s ő ott végre, újra fellélegzett a szótlan, sivár, légszomjas hollywoodi évek után. Újra többszázás szériában játszott néhány sikerdarabot. Kapott néhány kisebb filmszerepet, és résztvett a francia televízió hőskorának egyik élő adásában is.

Mégis, 1963-ban újra elhagyta Párizst. Siker, szerencse a pályán, balszerencse, boldogtalanság a magánéletben - ez a paradoxon ugyanis továbbra is kísérté. Szüleit, akiket 1951-ben kitelepítettek Budapestről, éppen 1957-ben sikerült kivetnie Párizsba, többek között ezért nem jött haza 1957-ben. (Szülei Párizsban nemsokára meghaltak.) Szerelmeinek történetét így foglalta össze nekem, évtizedekkel később, Rómában: "Egy nagy horrorsztori az egész. Háromszor voltam férjnél. A legjobb lett volna az első férjem - azt hagytam ott a leghamarabb. A legrosszabb volt a második (a fiam apja) - azzal éltem a leghosszabb ideig. A harmadik (a lányok apja) volt a legtisztességesebb, a legjóságosabb, a legdrágább - s a végén azzal fordult minden a legrosszabbra. Ossiáról tudtam, hogy nem fog szépen viselkedni a válás után, de Boris még rajta is túltett, ami meglepett." Párizsban több mint tíz éven át volt egy magyar élettársa, aki öngyilkos lett. S ő főleg emiatt menekült el újra Párizsból.

A Forgószínpadban

Fiát, Sachát az apja nevelte Hollywoodban. Zita a lányait nevelte fel egyedül. Mary-Zita miatt költöztek 1963-ban Párizsból Madridba, aki ott állást kapott, majd 1964-ben Nina miatt Rómába, aki ott férjhez ment. Rómában Perczel Zita ismét visszavonult a magánéletbe. Elsősorban nagymama-szerepet játszott. Kisebbik lányával, Ninával lakott együtt, az ő fiát, majd lányát nevelte. A fiúnoka felnőtt korában, nagyanyja iránti tiszteletből, felvette olasz vezetékneve mellé a Perczel nevet. (Zita apja, Perczel Attila katonatiszt, az 1848-as Perczel Mór leszármazottja volt.) Mary-Zita Dél-Amerikában, majd New-Yorkban élt, s csak anyja életének utolsó évében költözött vissza hozzá Rómába.

Perczel Zita Rómában csak egy-két kisebb tévészerepet kapott. De Rómában került vissza újra a magyar kulturális élet vérkeringésébe. Először csak a Római Magyar Akadémián és baráti kapcsolatain keresztül, majd sorra érkeztek a szerepajánlatok. Pályájának új felívelése akkor következett be, amikor Magyarországon újra felfedezték. Gábor Pál készítette vele egy portréfilmet Timár Józsefről, és sajátmagáról is. Nagyobb szerepet kapott Mészáros Márta Örökség, András Ferenc Dögkeselyű és Sóth Sándor A nagy postarablás című filmjében. Szívesen forgatott Ragályi Elemér operatőrrel.

Még többet jelentett számára a színház. Noël Coward Forgószínpadának (Budapesti Kamaraszínház, Petrik József rendezése, Lukács Margittal és Pártos Erzsivel együtt) kedvéért

hónapokon át ingázott Róma és Budapest között. Kecskeméten Csiky Gergely Nagymama című darabjának címszerepét játszotta, hatalmas sikerrel. Nagyon szeretett Kecskeméten élni és dolgozni, később is mindannyiszor meglátogatta ottani barátait, valahányszor hazalátogatott.

Számos műsort készített vele a Magyar Televízió. Kern Andrással Timár Józsefről beszélgetett, részt vett Antal Imre talk-showjában, Szegvári Katalin műsoraiban, Csenterics Ágnes show-műsorában.

A Forgószínpadban Pártos Erzsivel

Egyre többet járt haza, egyre jobban élni kezdett benne a nyelv és a múlt, felelevenedtek az emlékek. Írásokat küldött színházi lapoknak a pályatársairól. A televízióban többször lejátszották régi filmjeit, ennek hatására még többen megismerték az utcán, ráköszöntek, megszólították. Ezért is egyre jobban szeretett hazajárni. Vérbeli színész volt, akinek életeleme a siker, a publicitás és a közönség szeretete. Idősebb korában ezért értékelte többre a filmet. "Korábban csak a színházat tartottuk sokra, a filmet semmibe vettük" - mondta nekem egy, a Filmvilág számára készített interjújában. "Pedig a Meseautóból ismertek régen is, ismernek ma is az emberek. Mennyivel többen jártak moziba, mint ahányan a Vígszínházba, pláne a Nemzetibe jártak. És ma sokan néznek tévét. A tévéből ismernek a taxisofőrök, akik rámköszönnek Pesten is, Rómában is." (Rómában ugyanis néhányszor szerepelt az olasz tévé egyik élő adásában.) Pesten és Kecskeméten újra elemében volt a korábban a magánéletbe száműzött színész. "Színész vagyok, és semmi más" - mondta egy másik, korábbi interjújában.

1995-ben átvette gyámérendődiplomáját a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1996 januárjában próbafelvételeket készítettek Kardos Ferenc A világ legkisebb alapítványa című filmjéhez. (Halála után ezt a szerepet Temessy Hédi játszotta el.) Elkészült egy epizód a Kisváros című folytatásos tévé-filmből is (rendező: Fazekas Lajos, operatőr: Koltai Lajos), melyben egy jósnőt játszott, aki eltűnik varázsgömbjében. Áprilisban jött folytatni a munkát. Szerencséje most sem hagyta el. 1996 április 4-én reggel Budapesten halt meg (mindig ez volt a vágya). Aznap este a tévé véletlenül éppen ezt az epizódot sugározta.

Perczel Zita - kívánságának megfelelően - a Farkasréti temető művész-parcellájában nyugszik.

Perczel Zita nagyon szeretne volna, ha önéletrajzi kézírata megjelenik Magyarországon, ám a kiadásra mind ez ideig senki sem vállalkozott. Mányoki Endre részleteket közölt belőle a Napi Magyarországon, 1997-ben. Külön köszönöm neki a címet is (Zita nem adott címet kéziratának). Köszönöm az Áron Kiadónak és az összes együttműködő magánszemélynek és intézménynek, különösen Gyürey Verának, a Magyar Filmintézet igazgatónőjének az önzetlen segítséget, amely a kiadást végre lehetővé tette. A könyvet Perczel Zita magyarországi összes színpadi- és filmszerepének adataival egészítettük ki. Nagyon köszönöm Gajdó Tamás áldozatos munkáját: színházi szakértői tevékenységét és a színpadi szerepkatalógus összeállítását.

Előszó

- Perczel Zita: *A Meseautó magányos utasa*. Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta, a filmográfiát összeállította: Bárdos Judit. Áron Kiadó, Budapest 2000.

